

Téglásy Imre

SZENCI MOLNÁR ALBERT ÉS A XVII. SZÁZAD ELEJI FILOLÓGIA
ÁLTALÁNOS KÉPE

Johannes Jacobus Hoffman még a polymathia címszava alatt határozza meg 1648-ban kiadott Lexicon universale-jában a filológiát:

" Sunt autem partes Polymathiae tres: Philologia, quae aliter Grammaticae vocatur, Mathesis et Logice: quarum prima versatur circa Sermonis curam et Historiam; in secunda et tertia quid tractatur, satis notum." / HOFFMAN 824 /. Voetius Gisbert még részletesebben, szélesebb körű értelmezéssel osztja föl a következő részekre: grammatica, lexica, rhetorica, poetica, historica, valamint az elenctica, vagy Molnár Albert szóhasználatával élve, " vörsöngő " filológia /BÁN 128/.

A továbbiakban azonban mégsem vizsgálódhatunk ilyen tág meghatározás alapján. A filológia XVII. század eleji állapotát fejtegetve inkább arra irányítjuk figyelmünket, hogy miképpen alakul a XV. század folyamán már nagyfokú önállóságot elért világi tudományosság kapcsolata az egyházi célokat szolgáló szellemi hatások ellenében, s e változások függvényeként milyen értelmiségi típusok jelennek meg az európai, illetőleg a magyar kultúra területén.

" Superiori vero et hoc nostro saeculo, tantopere enituit Latinitatis priscae decus et ornamenta, ut Plauti, Terentii, Lucretii, Ciceronis et Caesaris aevum reflorescere videatur " / RMKT 454./ - írja Molnár Albert 1604-ben, a Dictionarium

előszavában. A pogány írók ujjaéledése felett örvendő Molnár hasonló lelkesedéssel szól a maga korának teológusok, jogtudósok és filozófusok által virágzó szellemiségéről is.

" Etenim praeter innumera Theologorum, Iurisconsultorum et Philosophorum, purissimo stylo Romano conscripta volumina: infiniti sunt de puritate Linguae Latinae libri editi."

/ RMKT 454./

Különösen fontossá válik ez idő tájt a filológia sacra szakterülete, hiszen az egyes vallási felekezetek között a legfontosabb összeütközési pontot a Biblia, illetve a vele kapcsolatos szent könyvek értelmezése jelenti. A revízióval föllépő reformáció bibliafordításai, értelmezései kiváltják az ellentábor elítélő véleményét, sőt az egyes táborokon belül is egyre kiméletlenebb erősséggel válaszolnak a Szentírásnak az egyházak által kanonizált formájától való eltérő változataira. A későreneszánsznak ebben a fontos korszakában a hittudósok sorra jelentetik meg a szent tudomány elméletével foglalkozó műveiket. Sixtus Amama "Antibarbarus biblicus" - a, Glossius "Philologia sacra" - ja mellett különösen beszédes című Scultetus műve, a "De coniungenda philologia cum theologia", amely az önálló tudományosságnak a szent tudományhoz való közelítéséről szól. / BÀN 128. /. Piscator és Grotius az ótestamentumi, Valla, Erasmus, Camerarius és Beza az újtestamentumi filológia legnagyobb tekintélye. Közöttük tartották számon Kálvint is, aki a világi írók gondozása után képezte ki magát a hittudomány legnevesebb képviselőjévé.

Hazai vonatkozásban nem feledkezhetünk meg Zsámboki / Sambucus / Jánosról, aki a XVI. század derekán számos profán író, többek között Ranzanus, Janus Pannonius, Aristainetos és Bonfini műveinek gondozásával és kiadásával vivott ki magának és nemzetének is hatalmas tekintélyt a kor gondolkodói szemében. A nyugati iskolázottságu magyar teológus-literátorok a mitológiai hermeneutika terén is számottevő eredményeket érnek el. Az antitrinitárius Sommer János 1570-ben kiadott Theses de Deo Trino című könyvében "konkrét filológiai eszközökkel tette vizsgálat tárgyává a Szentháromságtan eredetét. Ujabb bizonyítékokkal támasztotta alá a trinitas - dogmának a platonizmusból való származtatását, a Krisztus isteni és emberi természetéről szóló tanítást pedig a Héraklész - mítosszal hozta összefüggésbe" /MIT 494-495/. Ugyancsak Pirnát Antal írja Sommer tudósi magatartását illetően, hogy "...olyan logikai, filológiai eszközökkel igyekszik bizonyítani, amelynek a vallási kérdésekkel kapcsolatos használata tulajdonképpen ujszerűbb, mint maga az általuk bizonyított teológiai újítás"/MIT 494-495/. Zsámboki és Sommer a XVI. századi magyar filológia két jellegzetes típusát képviselik. Zsámboki a világi szerzők műveivel való foglalatosságával a profán tudományossághoz, Sommer hittudósi magatartásával pedig a teológiához köthető leginkább.

Bizonyos tekintetben a Sommer - féle tipushoz sorolható még a prédikátor kortárs, Bornemisza Péter is. Az antik-

vitás XVI. századi képe című monográfiájában Borzák István meggyőzően bizonyítja, hogy Bornemisza személyében nem annyira a tudós - humanista közeledik az antikvitás nyújtotta szépségek felé, mint inkább az ilyen jellegű értékeket a vallásos tanítás szolgálatába állító nap. / BORZSÁK /

Háromjuk közül kétségtelenül a Zsámboki-féle tudós munkásságának eredménye a világi tudomány nagyarányú föllendülése, az, hogy ebben a szabadabb levegőjű században írójával együtt csaknem teljesen függetlenné válhatott a vallási kötöttségektől. Bornemisza példája azonban arra figyelmeztet, hogy ugyanekkor létezik egy másféle írói alkat is, akinek munkásságában ismét csak az " ancilla teologiae " szerep jut a világiasabb tudománynak, hogy később - a XVII. század elejére - kibontakozva, relativ visszaeséssel, ismét uralkodóvá válják az átlagtudományosság szintjén.

A továbbiakban azt a célt tűzzük magunk elé, hogy föl-vázoljuk Szenci Molnár Albert tudósi alakját, körvonalazzuk a filológiaiának mint tudományos módszernek és szemléletnek írónk munkásságában érvényesülő, s így a XVII. század elejére is helytállónak érzett szerepét.

"...a harmadik rend, melly nem gondol é világi mulattsággal, játékkal, gyönyörűséggel, kevésse tekint is a pénzre, gazdagságra, és efféle szerentse javaira: ennek szine, elméje sokkal fellyebb való dolgokra vágyódik, ugy mint: Mesterségre, Tudományokra, Böltességre,

Értelemre: szorgalmasan tanulnak ifjuságoktól fogva, hogy a Tudományokban, nyelveknek tudásában egyebeket fellyül haladhassanak: Szorgalmason igyekeznek tisztaságra, tisztességes életre és minden jóságos tselekedetre. És így minden serénységgel, munkával, fáradtsággal törnek, vágyódnak ad Animi Bona, az elmének javaira, azokban tartják magokat boldogságosoknak, és egyéb dolgokat mind semminek ítélnék " /DSB 486./ - olvassuk a " Discursus de summo bono " Molnár által fordított sorai-ban. A fordító sorsának és a hozzá hasonló polgári származásu értelmiségiek sztoikus életfelfogásának megfogalmazása ez, amit Molnár munkásságának egészével támasztott alá.

1586 - ban kezdi meg az itthon és külföldön is bujdosó, peregrináló diákok szokásos életutját. Néhány évet itthon tanul, majd külföldi iskolákba kerül. 1593 - ban Johannes Sturm híres strassburgi akadémiaját látogatja, ahol közel három esztendőt tölt. A fő tantárgy, a dialektika mellett nagy hangsúlyt fektettek itt a három szent nyelv / a görög, a latin és a héber / tanulmányozására / DÉZSI 44. /. Nem mellékes az, hogy a görög és a latin mellett kitűnően kellett a héber nyelvet ismernie, hiszen maga Molnár írja, hogy "...omnisque veritatis regula ac norma in fontibus Hebraicis et Graecis pure continetur ..." / RMKT 455. /. S hogy miképpen is viszonyultak a korabeli tudósok ehhez a nyelvi eszközhöz, találóan olvashatjuk

Molnár kortársánál, Alsted Henriknél: " Nos Hebraeos et Graecos non tam iuvare, quam excitare conati sumus."

/ NLI 499. /.

Molnár Albert és Alsted esetében világosan látszik, hogy a hozzájuk hasonló teológus - literátorok számára a héber és a görög nyelv is jobbára csak a vallási tételek bizonyítása szempontjából jöhet számításba. Ez a jelenség azt szemlélteti, hogy az átlagtudományosság szintjén eldőlt a világi filológia helyzetével, szerepével kapcsolatos kérdés: a profán filológia XVI. századi integrálódása után ekkorra ismét a vallásos célok eléréséhez vezető ut illuztratív segítőjévé süllyedt. Vagy ahogy ezt a Molnár fordította Kálvin összegzi: " ... az mint Christus mondgya, esmeretető jegye az igaz tudománnac, hogyha nem az emberekneç, hanem az Istenneç dicsőségére igazitatic." / INST /

A filológia, a világi tudományosság fejlődése és hanyatlása szoros kapcsolatban áll a társadalmi kérdések, legfőképpen pedig a politikaiak kiélezettségének fokával. Egy adott társadalmi alakulat felépítményi részéből mindig a politika hasonítja magához a legerősebben a többi részterületet s alakítja ki az ezeken tevékenykedő értelmiségiek munkálkodásának jellegét is. A politika mellett - különösen a felekezeti ellentétek felszínre kerülésekor - hasonló szerepet tölthet be a vallás is.

Szenci Molnár írja 1618 - ban a " Secularis Concio Euangelica " előszavában egykori tanárát, Daniel Tossanust idézve: " Non desunt in Gallia et alibi, qui stolido plane

conatu, Evangelicam veritatem cum Papatu conciliare nitantur. Haec cum ita se habent, et tam multi in Bestiae vulneribus sanandis sint occupati, sinceros omnes Theologos et Ministros, eo diligentius et cordatius operam dare decet, ut Papatus, cujus rectam notitiam, securitas carnalis, ex plerumque animis excussit, recte innotescat et cognitus fugiatur." / RMKT 489 /. Tökéletes helyzetképét adja ez a néhány a katolicizmussal - és olykor önmaguk belső ellensékével is - összeakaszkodó protestantizmusnak, amikor a pápaság elleni küzdelemre tart nemzetközi toborzót az értelmiségiek körében. Molnár maga is üdvösnek tartja Tossanusnak a pápa elleni harcra szólító szavait, hiszen a magyarországi reformáció is súlyos helyzetbe került. Szükséges ez a figyelmeztetés, mondja, mert itthon sem hiányoznak azok, akik magukról megfélelkezvén a főpapokkal és az ezekhez hasonló eretnekekkel összeszűrik a levelet, gyermekeiket a jezsuita iskolákba adják tanulni:

" Hanc iam salutem admonitionem, irrepentem denuo Papatus, susque deque habeant: cum Pontificiis et aliis haereticis conjugium contrahant, et liberos suos Jesuitis tradunt erudiendos." / RMKT 489 /.

A protestantizmus defenzióba szorulása már korábban megtörtént nálunk, így a magyar szellemi életben nemcsak az auktor - kiadások száma csappan meg, hanem eltűnik az az értelmiségi típus is, aki ezeket létrehozná, s helyette - a társadalmi, ideológiai feltételek megváltozásával - a humanista műveltségét is hasznosító hittudós típusa lét elő. Ezt a magyar művelődés történetében Szenci Molnár Albert

személyesíti meg, akinek ugyan egész munkássága " a gyakorlati felekezeti szükségletek kielégítésére szolgál ..." mégis " mint nyelvi teljesítmények tulmutatnak egy felekezet korlátain." / TURÓCZI 144 /.

" Miulta tanuságnac kévanságából idegen országban élec, és látás hallásnac okáért néha veszedelmekbenis forgoc, gyakran kérem azt az Ur Istentől, hogy ... ez földön életemet ugy vezérellye, hogy az hiveknek seregiben élhessec egyebeknek hasznokra, es az ő felseges nevének diczéretire. Innen vagyon, hogy ez hires Academiakban fő Tanitoc közt forogván nem kapoc ez világon gazdagító tudományokon, hanem ollyakat kévānoc, mellyekkel leg többeknek használhassac az mi nyomorgó hazánkban" - írja Molnár Albert 1607 pünkösdjén a Psalterium Ungaricum előszavában. / RMKT 14 /. A hazájának szolgálni vágyó Molnár tehát a filologia sacra, a szent tudomány művelésében látja életcélját. Ez a választás később még több súlyos külső és belső konfliktus elé állította a szabadabb szellemi körökkel is rokonszenvező tudóst.

Munkásságának nagyobb részét valóban a közvetlen valósi igények alapján létrehozott, illetve kiadott művek teszik ki / Psalterium Ungaricum, 1607 Herborn; Szent Biblia, 1608 Hanau; Postilla Scultetica, 1617 Oppenheim; Imadsagos könyveczke, 1621 Heidelberg; Az keresztyéni religiora es igaz hitre való tanitas, 1624 Hanau; Discursus de summo bono, 1630 Lőcse/, kisebb részét pedig a sürgető oktatási problémák

megoldása érdekében kiadottak képviselik / Novae Grammaticae Ungaricae, 1610 Hanau; Lexicon latino - graeco - vngaricum, 1611 Hanau; ennek előzménye a Dictionarium Vngarico - Latinum, 1604 Nürnberg/.

A továbbiakban vegyük szemügyre Molnár Albert filológus műhelyét a saját nyilatkozatai alapján!

A Nova Grammatica Ungarica megírása érdekében a föllelhető összes magyar nyelvű könyvet összekeresi, tanulmányozza, újból átolvassa elejétől végéig a mintegy husz esztendővel korábban kiadott Bibliát is, hogy megfelelő példákat, szóanyagot merithessen belőlük:

" Quotquot igitur libros Ungaricos acquirere poteram, eos evoluebam omnes: et biblia sancta ante annos viginti editam, his in hunc usum a capite usque ad calcem perlegi, et quasi *ALFÖSKÜSS* ea denue edidi; quod scirem exemplaria in patria desiderari ..." / RMKT 478 /.

Alkotói gyakorlatában nem egy eset adódik arra, hogy művének kinyomtatása előtt kéziratát tudós barátaival lektoráltatja s kollegáinak a szöveggel kapcsolatos megjegyzéseit, észrevételeit a végleges forma elkészítésénél messzemenően figyelembe veszi. Ilyenről ír az alábbiakban is:

" Factum probant Venerandus Dominus Doctor David Pareus, Clarissimus Johannes Piscator, Excellens Dominus Georgius Remus Jurisconsultus, fautores mei eximii, et alii amici..." / RMKT 494 /. Molnár és humanista társai számára a tudós barátok neve a híres tanítókéval együtt egyszersmind erkölcsi fedezet és reklám is, amely a könyvkiadók és vásárlók jóindulatának,

illetve figyelmének megnyerésére is szolgál.

Igaz ugyan, hogy munkája során igyekszik a lehető legtökéletesebb, legpontosabb teljesítményt nyújtani - a Grammatica esetében például gondosan ügyel arra, hogy a felhasznált források lelőhelyét, bibliográfiai adatait pontosan közölje - , mégis minden esetben készen áll az esetleges hibák kijavítására, arra, hogy a hiányokat pótolja: " Et sicubi a doctioribus admonitus fuero, paratus sum, quaedam mutare, et omissa addere." / RMKT 48o/.

A Psalterium Ungaricum előszavában írja 1607-ben a zsoltárfordítással kapcsolatban: " Ha ... valaki én nálammál modosban fordítandja, örülök rajta, es ezt félen téven énis azzal élec örömesben, az Istennec dicziretire." / RMKT 16 /. Ugyancsak itt jelzi azt is, hogy a Lobwasser - féle német zsoltárkiadás mellett tanulmányozta Szegedi Gergely, Sztárai Mihály, Bornemisza Péter, Huszár Gál és Böythe István énekeit. Azzal a gonddal lát itt is feladatához, mint a Grammatica és a Dictionarium megírásához, vagyis lehetőség szerint az összes, témájához tartozó, eddig megjelent, vagy esetleg még kéziratban lévő könyvet is megszerez.

A szent tudomány területém buzgólkodva lát hozzá 1608-ban a Károlyi Gáspár által fordított és kiadott Szent Biblia másodszeri, javított kiadásához.

"...ez masodic kiboczatashoz...nem kezdettem bizonyára mosdatlan kézzel ..." - írja öntudatosan. / RMKT 468./ " Átolvastam azért uyonna es az Visoli editioval egybevetvén, az

melly fogyatozasokat azelott eszembe nem vehettem, mostan megjobbitottam es az nyomtatoe tudatlansagabol esett hibakatis kitisztitottam." /RMKT 468./ Azt is megtudhatjuk, hogy milyen kiadasok segitsegevel hajtotta vegre a maga feladatát. " Az margon feljegyzett egyezo helyeket, melyeket Concordancoaknac hivnac, a Piscator Janos Bibliajaval es az Franciaiaac Genevai Bibliajaval egybevetven megigazitottam." / RMKT 482./ Onálló restauralo munkát végez: " Egy néhány helyen egész verseket, melyec az írőknac vagy betüszedőknec gondviseletlenségekből elhagyattac, masunnat megforditvan helyére hoztam." / RMKT 482./ Itt az is megfigyelhető, hogy - minden merev elfogultságot félretéve, egyedül a mű sikere érdekében - felhasználja még a katolikus bibliát is, sőt elismerő hangon nyilatkozik annak tudományos értékeiről: " Németül a Bavariai Papista Theologusoc ékesen boczáttac ki, kinyomtattac Coloniában márgon való magyarázatoockal, öreg formában; mellynec olvasására, szep rhytmusockal és praefatioockal intic a Német kösséget. Melly forditást énis megtekintéltem, midőn a mi Biblianknac első kinyomtatásában esett fogyatozasoknac megjobbitásában munkálkodnám." / RMKT 482. /

A teológiai szempontból kényes kérdésekben sohasem dönt önhatalmulag, minden fontosabb változtatás előtt szaktekinetelyekhez fordul es azokra hivatkozik, amikor már " kösség " elé került a vállalkozás. A bibliával kapcsolat-

ban különösen fontos ez a gyakorlat. Az apokrif iratok elhagyását szent Ágostonnal indokolja, őt idézi, majd így intézi el: " Az Apochrypis könyvekben noha találtatíc valami igazság, mindazáltal a benne való soc hamisságért ninczen a Canonicus könyvekhez semmi méltósága." / RMKT 482./ Ugyanaz a felelősségérzet készíti erre, mint ami a Grammatica szerkesztésénél is megfigyelhető. A példamondatokat, nehogy úgy tűnjék, mintha megfélekedett volna a szent tudományról, többnyire a Biblia szövegéből meríti: " Regulis vero Syntacticis exempla pleraque Biblica adscripsi, ne studii Theologici oblitus fuisse viderer." / RMKT 482./ Molnár humanista öntudata fénylik fel az őt zabolázó vallás ellenében, amikor így ír: " Sed nec ipsa Theologia abhorret ab eiusmodi studio Grammaticae." / RMKT 482./ Bár - biztos, ami biztos - itt is támadhatatlan szaktekintélyekre hivatkozik: " Testem laudo Eximium Theologum Theodorum Bezam, qui et ipse scripsit Grammaticam Gallicam, scripsit et Petrus Ramus ..." / RMKT 482./

Scultetus munkáját a Postilla Scultetica - t tudatosan választotta fordításra, hiszen írója a Molnár által annyira dicsért "methodussal" a filologia sacra eredményeit ötvözi a világi tudomány értékeivel. / Vö. a dolgozat elején említett De coniungenda philologia cum theologia c. művel! /

A vallási viták közepette létkérdéssé válik az, hogy

melyik fél mennyire képes a maga álláspontját tudományos eszközökkel indokolni, bizonyítani a bibliával, az egyházatyák mondásaival és - ha nem éppen materialista - a pogány bölcsék írásaival. A hazai viszonyok között is már régebben szükség lett volna ilyen modern, európai színvonalon megírt, nagyszabású teológiai műre, amely áttekinthető, könnyen olvasható és érthető módon, nemzeti nyelven, rendszerbe foglalja végre a kálvinizmus minden jelentős kérdésre kiterjedő tanítását, szükség esetén pedig védelmet nyújthat a kiéleződött felekezeti küzdelemben. Egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a Magyar és Alvinczi - féle prédikátortípusok nem vehetik fel érdemlegesen a harcot a skolasztika rendszerességére, logikájára alapozó ellenreformata hittudósokkal és hitvitázókkal szemben. Elkésve, csak több mint egy évtizeddel az "Isteni igazságra vezérlő kalauz" / 1613 / megjelenése után kerül ki a nyomdából az a mű, amely ezt a feladatot elláthatta volna, ha addigra nem zárul le az ellenreformációval való összeecsapások döntő szakasza.

A Kálvin - féle "Institutio christianae religionis", vagy ahogyan Molnár Albert fordításában hangzik "A keresztényi religiora es igaz hitre való tanitas" sem készült volna el, ha fordítását - ami mégiscsak megkönnyítette az aránylag ritka és idegen nyelvű könyv használatát - Bethlen Gábor fejedelem meg nem parancsolja és nem támogatja anyagiilag is.

Molnár tisztában volt a könyv jelentőségével, hiszen így ajánlja az olvasóknak: " Ez könyvben ő az Istentől néki engedett kegyelem szerint az Keresztyéni Hit nec minden ágazatait olly nyilván és értelmessen megmagyarázza, és minden azockal ellenkező o es uy tévelgéseket olly hatalmasan megtzáfol és meghamissit az szent Irásnac erős fundamentomival és tisztább időkbeli Paterek nec bizonyításaival, hogy az kic az ő Tanitasa ellen tamadnac, nem Calvinussal, hanem az szent Irással és az régi Paterekkel kellyen czatáznioc. Innen vagyon, hogy elejétül fogva még nem találtatott az Igasságnac olly vakmerő ellensége, az ki ez könyvet merte volna refutalni és meghamissítani." / RMKT 497./

A " Discursus de summo bono " - ban is ugyanezt a módszert alkalmazza Georg Ziegler / Iosquinus Betuleius /, mint amivel Kálvin bizonyit. A biblia, az egyházatyák és néhány pogány szerző rendelkezik csak olyan hitellel, ami nélkülözhetetlen egy vallásos mondanivalót bizonyítani akaró számára. A földi világ jelenségeinek megítélésénél ezek töltik be a bírák szerepét: " Immár azért a mi szándékunk és el-intézésünk szerint e világnak javait, amint azok három rendben állottak, és az ő három tulajdonsági szerint lássuk meg, examináljuk, és fontoljuk jól meg, és az Istennek Igéjét, mind e világ historiait, és a régi böltseneknek mondasit fogjuk és hagyjuk itélő Biráinknak e dologban." / DSB előszó /.

A protestantizmus és a katolicizmus, valamint az eretnek nézetek közötti küzdelem idején tehát nem beszélhetünk

csak vallási téren megnyilvánuló harcról, hanem olyan konfliktusnak vagyunk tanúi, amely önmagán túlmenően átszövi a szellemi életnek minden lényeges területét, különösképpen pedig a tudományt és a művészetet. Jóllehet Kálvin tudomány- és művészetpolitikai nézetei felszíni formájuk szerint csak az egyházi, teológiai kérdések megválaszolására tartalmaztak utasításokat, tétéleket, a gyakorlatban ezek kicsaptak a vallás szűkebb keretéből és átalakították a felépítmény más területeit is.

A kálvinista Ziegler művében már ezt a kiterjedt folyamatot kell tudomásul vennünk:

" ... az Ékessen szóllás az Istennek drága szép ajándéka, a melly által az Istennek tisztessége szerint, szent neve és országa meszsze kiterjesztetik, a Keresztyéni Religio és Tudomány előbb plántáltatik: a kösségi igazgatás, ítélet és törvény szolgáltató meg tartatik és sok hasznos és idvességés dolgok vitethetnek végben. Ha pedig az emberek e szép adománnyal gonoszul élnek az Anyaszentegyházakban, az Iskolákban, Tanáts-házakban, Törvény-tételekben, Contractusokban, Szerződéseken, Öszvebékéllésekben, és minden egyéb emberi dologban és ügyökben: akárki is könnyen megítélheti melly szörnyü veszélyt indithasson az Isten Anyaszentegyházában az ilyen vissza-élés, és a jónak nem jó forgatása. Melly nagy kára, szakadása lehessen e nem jó élés által az igazságnak, keresztyéni Tudománynak és Religiónak, és mennyi hadak, háboruságok, támadások, vér-ontások

forraltassanak, és mennyi gonoszra az által okok adathassanak, melly nagy veszedelmet az Ékesen szólló emberek indithassanak, támaszthassanak!" / DSB 486 - 487./

A kálvini eszmék így alakulnak át közvetlen tudomány - és művészetpolitikai gyakorlattá, így szabnak törvényeket, előírásokat előbb az egyházon belülieknek, később pedig minden hívő - író, művész, tudós, politikus, tanító stb... számára. Itt már nemcsak a szent tudomány közvetlen művelőinek szabnak határokat, hanem korlátok közé szorítják minden kálvinista értelmiségi nézeteit, s ha az nem sikerül, hát a tevékenységét.

Ziegler idejében is féltékenyen vigyáznak a tanult emberek gondolataira, s az eltévelyedőket - Molnárt is gyanuba keverték ördögösség vádjával - ilyesfajta ítéletekkel bélyegezték meg a dogmatikus egyházatyák:

" Mert ha némelly, másnál valamivel többet tanult, rajta mindjárt az invidia ebag nő, a szégyentelen bestia irigyli, ez ő néki minden erejével ellene akar állani, megszállja, meg-rágalmazza: meg-kissebbiti, szidalmazza, gyalázza, reformál benne mindent és fel-forgat." / DSB 482. /

A belülről bomlasztó eretnekek nagyobb veszélyt jelentenek ugyanis, mint a katolikus tábor, ezért rendkívül fontos az egyháznak a társadalmi élet más területére is kiterjedő hatalma, amely nemcsak a papok, hívők tudatának, tevékenységi körének formálását jelenti.

Szenci Molnár Albert, jóllehet hite szerint egyházat

szolgált, nem akart nyílt ütközést a protestáns és katolikus felekezet között, így a vallási türelem szép példáját testesíti meg. Bár ő maga pap és teológus, mégis valamiképpen felekezetek fölötti ember, aki a tudós humanista alakját igyekszik önmagában érvényre juttatni, hogy ne csak egy felekezet, hanem egy egész nemzet segítőjé is válhassék. Ezért is tartózkodik az itthon fölkinált állásoktól. Nem a könyvek hiánya és családjának hatása az, ami németek közé kényszeríti a magyart, hanem a hazai valóság egészen másfajta értelmiségit követelő ténye. Egyéniségének végső tragédiáját is az jelenti, hogy ilyen társadalmi környezetben nem tudja végképp föloldani azt az ellentmondást, amely a kálvinista pap és a humanista tudós között feszül. Egyfelől a felekezetekfölöttiség általános parancsa, másfelől a maga hitsorsosainak szorongatott helyzete szólítaná küzdelemre.

J E G Y Z E T E K

- BÁN: Bán Imre: Apáczai Csere János, Bp., 1957.
- BORZSÁK: Borzsák István: Az antikvitás XVI. századi képe, Bornemisza-tanulmányok, Bp., 1960.
- DÉZSI: Dézsi Lajos: Szenczi Molnár Albert, Bp., 1897.
- DSB: Discursus de summo bono, Kolozsvár, 1777.
- HOFFMAN: Lexicon universale, Johannes Jacobus Hoffman, Lugduni Batavorum, 1648.
- INST: Az keresztyéni religiora es igaz hitre való tanitas, Az Calvinus János előljáró beszéde Az franciai királyhoz, ford.: Szenci Molnár Albert, Hanau, 1624.
- MIT: A magyar irodalom története 1600-ig, szerk.: Klaniczay Tibor, Bp., 1964.
- NLI: Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése, irományai, kiad.: Dézsi Lajos, Bp., 1898.
- RMKT: Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 6.köt. Szenci Molnár Albert költői művei, sajtó alá rendezte: Stoll Béla, Bp., 1971.
- TURÓCZI: Turóczi-Trostler József: Magyar irodalom - világ-irodalom, Szenci Molnár Albert Heidelbergben, Bp., 1961.